

מאיגרות ר' משה זיידל למרן הרב זצ"ל

הביא לדפוס – בן ציון ליבוביץ

להלן שתי אגרות ששלח ר' משה ד"ר זיידל למרן הרב זצ"ל. האגרות נכתבו בתקופות שונות ועוסקות בנושאים שונים. הרב זצ"ל הוא שעודד את ר' זיידל ללמוד באוניברסיטה, ולפיכך, ליווה את לימודיו ואת הברורים האמוניים שעלו לו כיהודי ירא-שמיים במהלך לימודיו האקדמיים. תשובות הרב לשאלותיו של ר' זיידל פזורות בספרי אגרות ראי"ה, וחשיבותן ידועה לכל לומד.

האגרת הראשונה מכילה את שאלותיו של ר' זיידל, שאת תשובות הרב להן ניתן לקרוא באגרת פ"ט. החוט השוזר את הברורים הרבים הוא מוסריותם של חוקי התורה בנושאים שונים ובעיקר ביחס אל הגוי. בימים שהעולם הרחב מתכנס לכפר גלובאלי קטן, ועמים מאבדים את הרצון לזהות לאומית מיוחדת, חשיבותה של האגרת אך גדלה.

האגרת השניה היא חלק מתכתובת ארוכה יותר, ונמצאת בתוך בין אגרות רפ"ג ושע"ט, שתיהן אגרות עמוקות ביותר העוסקות במהות הרצון ומושג הבחירה החופשית. (ענינים אלו מתבהרים במקביל בפרקי החוק והחופש העליון, באורות הקודש ח"ג). שאלות בנושא הבחירה החופשית, הרצון וההכרח, הן הראשונות להטיל ספק בטוב ה', כשאינן בהירות כל צרכן ומסודרות במערכה. וכשהן מוארות באור תורה, בכוחן להעצים את האמון של האדם בעצמו ובטוב ה' המושפע עליו. ראינו חשיבות בפרסום אגרות-השאלה, מתוך מחשבה ותקוה שהן עשויות לסייע להבין את אגרות-התשובה, ולהאיר את חיינו באור תורת אמת הפנימית.

יצוין, כי פרסום האגרות התאפשר באדיבות ארכיון 'גנזים', שתודתנו נתונה להם על שמירת האגרות ומתן האישור לפרסמן. תודה מיוחדת לר' אברהם זק"ש, שהכיר את ר' זיידל באופן אישי וסיפר לנו על דמותו המיוחדת, ולבוגר ישיבתנו ר' צבי יהודה דרור על עזרתו.

מבחינת העריכה, השתדלנו בכל מאודנו להיצמד בנאמנות לאגרות המקוריות בצורתן. במקומות המסופקים הבודדים שהכרענו ע"פ דעתנו, צוינה עובדה זו בהערות שוליים. במקומות בהם ההשלמה נראית ברורה

וודאית, השלמנו בעצמנו תוך שימת סוגריים מרובעות. בעוד האגרת השניה מפוסקת ומחולקת כהלכה, באגרת הראשונה ראינו לנכון להוסיף 'מיעוט שאינו מצוי' של סימני פיסוק, ואף חלוקה לפסקאות, שבלעדיהם תקשה עד מאד הקריאה. כמו-כן, הוספנו בהערות שוליים מעט רקע על אישים או מושגים המוזכרים באגרות. ויהי רצון שלא תצא תקלה מתחת ידינו.

א

ב לסדר אלה הדברים דובבלן כח תמוז 28 יוני
כבוד אדמו"ר הרב הגאון הג' צבי תפארת ישראל חסיד ועניו כקש"ת
מהור"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א
הגאבד דעיה"ק יפו תבובא"א
את מכתב אדמור קבלתי ודבריו היקרים והנחמדים הנאמרים דרך אהבה
וחבה, אשר אינני זכאי לכך, עודדוני ויביאו רב שמחה בלבבי וענותו
הגדולה תרבני ותרביבני להציע לפני כבוד אדמור שאלות אחדות והוא
בטון¹] לא ימנע טובו ממני, ויקח מועד להשיב לי ולהאיר עיני באורה
של תורה, תורת חיים ואהבת חסד, היקרה מפז רב!
"משפטי ד' אמת צדקו יחדיו", "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום"
המה הדברים המסמנים חין ערך תורתנו הקדושה ועין בעין הלא נראה
מדרגת מוסרם הגדולה של רבותינו הקדושים שרק ע"י לימודם בה הגיעו
לידי כך ו"רחמנים בישנים גומלי חסדים" הנם בני עמנו אשר מתנהגים
ע"פ התורה שמאת ד' היתה לנו לכן נפלאות בעינינו לראות בה דברים
אשר – לפי מראית עין – לא יתאימו עם רגשות החמלה והחנינה שהיא
בעצמה הטביעה בנו!

"ויאמר נח: ארור כנען! עבד עבדים יהי' לאחיו" העבדות שהיא כתם
שחור עקב מדם על כל האנושיות, שרומסת את חקי האדם ונותנת
לשלוט האדם באדם, מצאה מקום גם בתורתנו הקדושה! ובזה אבקש

---

¹ כתם דיו מכסה חלקית את המילה. כך היה נראה לנו לתקן, על אף הכפילות. אולם
יתכן והמילה המקורית היא "בטוח". ושגיאות מי יבין מנסתרות נקנו.

רשות מכתר"ה להציע לפניו מה שנסתפקתי בדבר הזה והוא האם תורתנו הכירה גזע אחד לשפל ונקלה אשר קללה רובצת עליו, ולכן הרשות לנו לכבוש אותם לנו לעבדים א"כ השאלה האומנם עלינו לחוש לקללת אותו הזקן? אם כנען חטא בניו מה חטאו? ומה מכאיב הוא הבאור שמובא בשם המדרש מה ראה נח לקלל את כנען? יען כשמשש את החיות בתבה אמר: מה טוב לו לאדם שאחרים ישמשוהו וישרתו לפניו! אבל האם לא היה לנח איש התמים לדעת כי גם להמשרתים היה טוב לו שרתו אחרים לפניהם? אליעזר עבד אברהם רצה להתחתן באברהם ויאמר לו אברהם אע"ה: "אתה ארור ואני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך" וא"כ הלא חשש אאע"ה "עמוד הגמילות חסדים" לקללתו של נח ועוד ראייה לזה כאשר באו הכנענים לדון לפני אלכסנדר מוקדן אודות א"י שלקחו ישראל מהם השיב להם גבי(נ)[ה]א בן פסיסא "מה שקנה עבד קנה רבו" אכ"נ כי מצד תורתנו רשות נתונה לכבוש את העמים ההם לנו לעבדים. ואם אצל עבד עברי דאגה התורה בעדו והעמידה באופן ש"כל הקונה ע"ע כאלו קונה אדון לעצמו" אבל לעומת זה מורה הוא מצבו של עבד כנעני הדין של "יום או יומים" השורט שרטת בנפשנו הצווי של "לעולם בהם תעבודו" שבאה הקבלה שהוא חובה. ומאוד דאבה עלי נפשי כאשר קראתי את הספר "אוהל תם"² שנערך כנגד מסחר העבדים ומובא שם שהמחזיקים בו תמכו עצמם ב"כתבי הקודש" וידועים לי דברי הרמב"ם בסוף "הלכות עבדים" אך אנכי לא על הדברים שהם משום "לפנים משורת הדין" אני דן כ"א על המשפטים כמה שהם אני דן. אך לולא ה"ראיות" שהבאתי לעיל נוכל לאמר: כי תורתנו הק' לא הקציעה גזע אחד שמותר לנו לרדות בם ולגזול מהם את ילדיהם למכרם לעבדים. אך במה דברי התורה אמורים? אם הוא ברצונו החפשי מכר עצמו ובזה את צלמו אז חלים עליו כל דיני העבדות. אבל כאן הבן שואל אם הוא חטא מה בניו חטאו. ומה שהבאתי מאברהם אע"ה אין ראייה כמדומה שרש"י מפרש באיזה מקום, שכל מי שנמכר לעבד הרי בכלל ארור ואין הדבר תלוי אם הוא מבני כנען או לא. ואצל גביהא בן פסיסא נוכל לאמר דדיחוי בעלמא הוא.

---

²"אוהל הדוד תום", ספרה של הארייט ביצ'ר סטואו, המתאר את מסכת ייסוריו של עבד שחור. הספר הכין את הקרקע לפריצת מלחמת האזרחים ושחרור העבדים באמריקה של אותם השנים.

דיני בני נח: כאשר התאמצו בנ"י להשיג "שווי זכויות" השתמשו בלשון נביאנו האחרון "הלא א' אחד בראנו אב אחד לכולנו למה נבגוד איש באחיו? הארץ נתנה לבני אדם באין פדות בין עם לעם, וכל איש ילך בשם אלהיו וכו' א"כ על פי הפתגמים האלה מה המה אלה הדינים הנוראים אשר לבני נח? אשר אין לי צורך לפורטם ורק אעיר, אם בכמה דינים יכולים וצריכים לעשות לפמשה"ד הנה אבדה אסור להחזיר לעכו"ם משום למען ספות וכו'³ והנה קשה איך החזיר ר' שמעון בן שטח את המרגלית להישמעאלי? ומה יתחמץ לבבי מדברי הגמרא שאוסרת על בני נח לימודי התורה אשר אינו נוגע לעניניהם זאת התורה המחכמת פתי ונוטעת בנו רגשי קודש לו לבן נח אסורה!! ומדאיבה היא הערת התוס' למה אמר ר' מאיר הרי הוא ככ"ג משום שנאמר יקרה היא מפנינים מכ"ג וכו' וממזר ת"ח קודם וכו' אבל אצל ב"נ כאילו ח"ו אבדה התורה מעלתה ואינה מרוממת אותו למעלה מכ"ג כמו את הממזר! חסידי אומות העולם יש להם חלק לעה"ב אבל על זה מוסיף הרמב"ם ז"ל דוקא אם מכונן מעשיו משום תורתנו הק' ואל"כ אינו לא מחסידיהם ולא מחכמיהם א"כ הרבה ממטיבי לכת שבהם אין להם חלעה"ב משום שלא האמינו במה שלא חונכו מנעוריהם.

המלחמות: אם חוזינו ונביאינו שאפו להעת ש"לא ישא גוי אל גוי חרב" הלא גלויה השאלה למה לא הורו מלכינו הצדיקים הלכה למעשה בהמנעם ממלחמה ותחת לצור על אחרים ולרשת ארצות לא להם צריכים היו להשגב בארצם רק למען שלא יעלו אחרים עליהם ומה תמוהה תשובתו של משיח אלוקי יעקב נעים זמירות ישראל להסנהדרים שאמרו לו "עמך ישראל צריכים פרנסה" והוא ענה "פשוטו ידיכם בגדוד". הלא על חרבך תחי' נאמר רק לעשיו לא ליעקב. אבל נניח נא את עיקר המלחמות שלדאבוננו לא נתקיימה עוד נבואת נביאי האמת והצדק ורק באחרית הימים תגלה עת מציון תצא תורה. אבל הכבוש אחרי המלחמה הוא ג"כ לא לפי רגשותינו. כופים אותם לעזוב את אליליהם (רק לפי דעת הרמב"ם) משימים עליהם עבדות אין ממנים מהם לשום שררה וכו' את השבויים נוכל למכור לעבדים שכן נאמר אצל יפ"ת "לא תתעמר בה

---

³ כאן ולאורך כל האיגרת, כתב רמ"ז וכו' לציון וכו'. כדי למנוע בלבול הקורא, שינינו זאת לציון הרגיל.

למכרה לאחר תחת אשר ענית" משמע הא שבויים אחרים מותר למכור לעבדים!

ועתה מוסבה שאלתי אודות הכח שנתן לב"ד לכפות ולהחרים ולרדוף באף את העברנים: במה הוסרה טענת אבי ירובעל⁴? והלא זאת היתה חטאת האינקויזיטארים, וידוע לי התשובה שכתב בן-מנחם בספרו "ירושלים" שב"ד של ישראל אין כופים רק על המעשים וכן מובא ב"זרובבל"⁵ אבל אין ענשים על דברים שבלב וא"כ הדין נותן שמותר לו גם לפרסם את דעותיו אם לא יורה הלכה למעשה; אבל ראשית כמדומה שהרמב"ם ז"ל כתב מפורש בזה"ל: "כי היתכן שמי שיאמין בשניות לא ימיתוהו?" וגם אחרי אשר מנה את הי"ג עקרים הוא אומר: "כי מי שאינו מאמין בהם אינו בכלל ישראל ומצוה לשנא אותו וכו'" וגם חז"ל אמרו ואלו שאין להם חלעה"ב הרי לך עונש גם על דברים שבלב! וידוע לי מה ששמעתי מהרב ר' מאיר אטלס שליט"א שאמר בשם ה"עקרים" יען כי הרצון הפנימי של האדם האמיתי דורש ממנו לעבוד את ד' אך הרצון החצוני ימנעהו וכענין של כופין אותו עד שיאמר רוצה אני מפ' – כמדומני – הרמב"ם ז"ל יען שרצון האיש היהודי הוא לשמוע לדברי חכמים ואנו כופים אותו להוציא את רצונו לפועל אבל לענ"ד לא אבין זה גם שמעתי מרבי ר' שמעון שליטא מי שהיה ר"מ בטעלז⁶ כי העונש שמענישים את החפשי בעד דעותיו וגם על מעשיו שעושה לפיהם הוא יען שהביא עצמו לידי כך אבל גם את זה לא אבין לענ"ד כי מכיון שבא לכלל שפק⁷ הדבר מביאו לידי חקירה ואם החקירה הטעתו מה פשעו ומה חטאתו? וגם מהו הדבר שימריץ את החפשים להתנהג ע"פ חוקי תורתנו הק'? ובדברי הזה נבוכו ה"מזרחים" כי רצו לצאת ידי חובת הסבלנות לפי המובן הרגיל ולכן ויתרו מה שותרו. ומכתר"ה שמעתי תשובה – בחג השבועות בשנה העברה – לדורשי הסבלנות, ואמר: מלה"ד לחבר גנבים שאמרו "מכל המפלגות ישנם "נבחרים" בבית הנבחרים מדוע לא יחד

---

⁴ע"י שופטים ו, לא

⁵ספרו של יצחק בער לוינזון, סופר והוגה רוסי מחלוצי תנועת ההשכלה שם. "זרובבל" הוא כתב הגנה כנגד ספרו של המסיונר אלכסנדר מק'קאול, ועוסק, בין השאר, בסוגיית היחס לגוי ביהדות.

⁶הלא הוא הגאון ר' שמעון שקאפ.

⁷נדצ"ל: ספק

בקהלם גם נבחר ממנו? והתשובה להם היא, אחרי אשר הם בעצמם מודים שאם הכל יהיו לגנבים אי אפשר, ולכן אין מקום לנבחר מהם להגן על עניניהם. אבל במחכ"ת אין המשל דומה להנמשל שם מודים הם שלמעשיהם אין מקום בלתי בשעה שהנם יחידים וההנהגה מסורה בידי מתנגדים להם ולמעשיהם, אבל האם מודים כמוהם גם החפשים? עוד נשאר לי לשאול מכבודו הרם, מה המה הדברים שעושים אותם משום "חילול השם" שלא יהיה ח"ו, הלא החילול איננו רק משום המעשים שעושים בפועל כי אם גם משום התורה שמתרת את המעשים וא"כ המניעה שנמ[נ]עים מעשות איזה דבר משום לבל יצא מזה ח"ו חילול השם תועיל רק לאלה שאינם יודעים כ"א המעשים לבדם אבל לאלה שיודעים גם את הדינים מה תועילנה? והנה אני מבקש מאדמו"ר שיואיל להשיב לי אף כי נפשי יודעת מאוד כי תורתנו דורשת אהבה לכל נברא כמו שנאמר והלכת בדרכיו מהו רחום אף אתה וכו' ורחמיו על כל מעשיו ושאלותי אינן באות כי אם יען שאני רוצה להבין בידיע[ה] עמוקה את תורתנו הק' ולמצא פתרון לכל אלה השאלות שהשטן ואוה"ע מונים בהן א[ת] ישר[אל].

כתר"ה כבדני והביע רצונו להודיע לו מכל אשר אתי ואנכי בודאי אמלא אחרי דבריו. זה כירח ימים שהנני בדובבלן גם הנעלה מר בנימין לעוין⁸ הנהו פה. מצבי הגשמי הנהו ב"ה טוב אך לדאבוני אין לי הרבה פנאי לעסוק לבדי בתורה. בחורף הבא אי"ה אהיה מסתמא ג"כ בריגא. גם ר' ליב טרויב שליט"א הנהו פה. מר בנימין לעוין דורש שלום כבודו ושלום כל בני משפחתו באהבה רבה.

ובזה אחתום בע"ה את מכתבי זה בברכת כל טוב לכבודו ובחפץ עז לראות באשרו והצלחתו לטוב לו ולכל ישראל כל הימים ובתוכם גם אני תלמידו הקשור אליו בחבלי אהבה אין קץ
משה זידל

---

⁸ ר' בנימין מנשה ד"ר לוי, שאת דמותו צייר הרצי"ה במאמר "אוצר הגאונים", לנתיבות ישראל ח"ב.

ב

ב"ה ברן, ל"ג בעומר, עת"ר
כבוד אדוני מורי ורבי גאון ישראל ותפארתו ונזר אדמת הקודש
קקש"ת מהור"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א
גאב"ד ביפו עיה"ק והמושבות תבב"א

לכ' אדמו"ר ולכל בני ביתו שלום וברכה!

בכל התאמצותי לרדת לסוף דעתו הרחבה לא זכיתי לכך, ועני
בדעת הנני עומד בפתח אמריו ומשתוקק אך לשוא ליהנות מזיו אור
הטרקלין פנימה
כ' אדמו"ר אומר: "השקפתנו יכולה להתעלות, לדרוש מאתנו טעמו של
דבר מפני מה אנו מכירים את הצדק בהטוב המתייחס להבחירה
החפשית". כמדומה לדעתי הקצרה, מכיון שאנו מודים בבחירה חפשית
מושכל ראשון הוא שאך משפט צדק הוא שטוב יהיה לעושה הטוב,
ולרשע רע כרשעתו. תשובת כ' אדמו"ר היא: "מפני שמכירים אנו שחופש
הגמור המחולל בקרבו רצון שאין בו שום מועקה מבחוץ, על ידו מתגלה
העצמות של מהות החיים, המקבלים את התכנית של הגורל הטוב, או
הרע", עצמות זו של מהות החיים איני יודע מהי. המתגלה ע"י הרצון
החפשי עצמותו של בעליו הפרטי⁹? ואך מתגלה היא ונראית על ידו, על
ידי הרצון החפשי, לעינים, או אולי אחת היא אתו, לאמר: הרצון החפשי
הוא הוא עצמותו של החיים, הוא הנהו עצם האדם ועל כן, - "ועל כן רק
כפי ההתגלות העצמית ראוי שיהיה נמשך הטוב או הרע לנושא אותם
בחיים". בוש אני להודות כי תם אני ולא אדע פשטן של דברים. כשאני
לעצמי כבר אמרתי, כי אינני מבין עיקר השאלה, אבל מכיון שנשאלה,
אינני רואה את הצעד שעלינו לפנים בתשובה הזאת. את יתר דבריו
מתחיל כ' אדמו"ר לאמר: "מיד שאנו עומדים על מכון זה וכו'" וכמובן,
כיון שאינני עומד עוד על מכון זה, אין לי רשות לדון על יתר דבריו,
בשעה שעדיין אני עומד מבחוץ. אולם יסלח לי בהעירי בקצרה על שאר
דבריו בכלל. דבריו סובבים בעקדם על יסוד זה, כי יש "חפץ נעלם"

---

⁹הדגשות הקו התחתית כאן ובהמשך האגרת, מודגשות במקור.

"המסגל את העצמיות שבחיים" ו"חפש גלוי" שאיננו כ"א "גילוי קלוש".
ה"חפץ הנעלם" הוא ה"צפיה העליונה" "הכוללת הכל" – אבל הלא בדברנו
על דבר חופש ובחירה חפשית הלא מכונים אנו בחפץ ביחסו לנו, אבל לא
בחפץ שהוא למעלה ממנו, וע"כ אף "שהצפיה העליונה חובקת את
החופש הגמור" אנו רחוקים מאד מ"החפץ הגמור" יען שהוא "למעלה
ממדת הזמן והמקום"].

כנראה לא אגע בעבודתי בשאלת הבחירה למען לא יארכו הדברים. עלי
אך לערוך את מאמרי חז"ל ע"ד זכות אבות ולבאר ברב או במעט את
השקפתם ולהוציא מידי אלה האומרים כי דעתם היתה, כי הבנים יכולים
לשבת בחבוק ידים וליהנות מאוצר הזכיות שנפל להם בירושה
מאבותיהם. בענין זה תקח גם ה"עקידה" אם לא חלק בראש, בכ"א חלק
גדול, כי גם היא היתה למטרה לחצי לעגם של אלה האומרים לשוננו
אתנו מי אדון לנו. ולא רק מי שאינן בני ברית הרוצים לראות בנו
מחלומותיהם הם, דברו עליה עתק, כ"א גם מקרבנו יצאו מהרסים
הרואים און בה. בלשון מדברת גדולות יצא א. גייגר¹⁰ כנגד התפלה:
"רבש"ע כשם שכבש אברהם אבינו וכו'". ובנטילת רשות הנני להעתיק
את דבריו למקטעים: "כי נכון היה אברהם להקריב את היקר לו מכל, לא
לצדקה תחשב לו. בדבר הזה שוה יהיה – עפרא לפומיה דגי' – לכל עובדי
המולך שלא רק הראו כי נכונים הם להקריב, כ"א גם עשו והקריבו...". "כן
לא נמצא בכל מקום כי תלו עצמם בזכותו זו, כי כבש את רחמי האב כדי
לשמוע בקול ד'..." זכר כזה אמנם נמצא בסדר תפלותנו... לר"ה ויר"כ...
ואולם! אם דברים כאלה ודומיהם אמנם כפירה ביהדות, חירוף וגידוף
כלפי מעלה ונגיעה בכבוד אב המון גוים, כי אז אין עבודה זרה בעולם
כלל, כי יכולה כל יראה מזויפה להתפאר במסירות-נפשה... – ובאמת די
בדברי חירוף וגידוף, שראוים למי שאמרם. ועל השאלה איך נהיתה כדבר
הזה, כי אספו אל תוך התפלה דבר "המתנגד, לפי דבריו, לכל רוח היהדות"
הוא משיב ע"פ דרכו: ["ילד זר הוא לנו, אסופי מן החוץ: הבלים – כי
בירושלמי אין כל זכר ל"זכות" העקידה – באו במשא ומתן עם הכנסייה
הסורית-נוצרית, וממנה קבלו את תורת-קרובן-הבן. אמנם נכשל במילתא
דעבידא לגלויי הנה מפורש נאמר בירושלמי תעניות פ"ב ה"ד: אמר

---

¹⁰אברהם גייגר, מזרחן וסופר גרמני, שנחשב לאבי התנועה הרפורמית.

אברהם לפני הקב"ה וכו' ח"ו לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך כיה"ר מלפניך וכו'!" – הארכת בדבר הזה, יען כי מטפלים בו וב"זכות" בכלל גם ידי עשו (למשל ולהויזן¹¹ וחבריו), [----¹²] רואים רבים וביניהם גם הפרופ' שכטר¹³ [----¹⁴] בדברי חז"ל ע"ד אדה"ר "נקנסה מיתה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות" את היסוד לתורת "חטאת-הירושה" (ערבזינדע).

מענין הוא לראות כי גם לערבים לפני מוחמד היה להם מושג כמו זכות-אבות. והנני מביא בזה קטעים מספרו של י. גלדציהר "חקירות מוחמדיות". "כי כמו שהיתה לערבי הירושה של תכונות גופניות דבר מובן מאליו, כן היתה גם האמונה בירושת מדות מוסריות חזקה אצלו. מדות טובות ורעות עוברות מאבות לבנים". "המעשים (או: המדות) הטובים של האבות נמשלים לבנין בנוי לתלפיות שהקימו לבניהם אחריהם, וחרפה תהיה להרוס אותן". "תהלתם מעוררת תמיד את הבנים לאחוז במעשיהם". "שונה היא הנדיבות (אדעל) הבאה בירושה, לנדיבות אשר כחציר עלתה". "לכן מיחסים את המעשה המגונה לשפלות אבותיהם של העושים", ועוד. ויעוין ספרי על הפסוק: כפר לעמך אשר פדית.

שלום לי ב"ה. מחסר-ספרים ומטרדת הלמודים אשר באוניברסיטה "עבודתי" נעשית ארעי. והנני יוצא כתלמיד מלפני רבו בהדרת הכבוד ובברכת שלום וברכה עדי עד

תלמידו המתאבק בעפר רגליו

משה זידל

ברכה מיוחדת לבנו היקר צבי חביבי!

הנני מברך את כבוד אדמו"ר ואת כל ב"ב היקרים בשמחת חג השבועות הבעל"ט.

---

¹¹ יוליוס ולהאוזן, תיאולוג נוצרי גרמני, ממפתחי מחקר ביקורת המקרא. בביטוי "חבריו" הכוונה, כנראה, למפתחי שיטתו – גונקל, אטקה, דה-וטה וגראף.

¹² מילה לא ברורה בכת"י.

¹³ ד"ר סולומון (שניאור זלמן) שכטר, מגלה הגניזה הקהירית לפני כמאה שנה.

¹⁴ מילה לא ברורה בכת"י.